

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗРОБКИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА МОЛОДІ

Н. О. ОСТРОВСЬКА

Молодь і сім'я є головним людським ресурсом для відтворення, збереження та покращення кількісного і якісного показника населення, сім'я ж виступає ще й основним джерелом виховання та формування особистості майбутніх громадян. Саме тому останніми роками активно розробляється сімейна й молодіжна політика держави, яка визначає механізми соціального захисту та підтримки молоді сім'ї, сімейного виховання, формування усвідомленого й відповідального батьківства як умови гармонійного розвитку дитини.

Узагалі соціальна політика щодо підтримки сім'ї та молоді нині будується на врахуванні й захисті інтересів дітей, молоді та сім'ї України, а також у тісному узгодженні з важливими міжнародними документами, ратифікованими Україною, а саме: „Загальної декларації прав людини” (1948 р.), „Міжнародного пакту про громадські і політичні права” (1976 р.), „Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права” (1966 р.), Конвенції ООН „Про права дитини” (1989 р.), документами Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародної організації праці, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та інших міжнародних організацій.

Саме з метою створення правових умов для забезпечення реалізації сім'єю її функцій і формування усвідомленого батьківства законодавство України передбачає норми, що регулюють питання захисту прав та інтересів дітей, а одним з шляхів реалізації цих умов є впровадження і реалізація технології формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади.

Дослідженнями у сфері сімейної педагогіки, просвітницької роботи з батьками з формування педагогічної культури займаються як українські, так і зарубіжні науковці. На питання формування й розвитку педагогічної культури батьків звертали увагу І. Гребенніков, О. Зверева, В. Котрило, Т. Кравченко, Є. Насєдкіна, Р. Овчарова та ін. Теоретико-практичні основи просвітницької роботи з батьками та формування усвідомленого батьківства розглянуто в працях Т. Алексєєнко, О. Безпалько, І. Дубінець, І. Зверєвої, Т. Кравченко, Г. Лактіонової, О. Лещенко, Д. Луцик, В. Постоного, С. Толстоухової, І. Трубавіної та ін.

Висновки їхніх досліджень, досвід спільних соціальних проектів свідчать про те, що стрімке зростання соціального сирітства, дитячої бездоглядності й безпритульності, жорстоке ставлення до дітей, що є наслідками неусвідомленого батьківства, є злободенною суспільною проблемою, яка актуалізується останніми роками у зв'язку зі складними соціально-економічними трансформаціями.

Метою нашої статті є визначення концептуальних положень розробки соціально-педагогічної технології формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади як умови профілактики девіантного батьківства.

Отже, сформулюємо концептуальні положення, які стануть основою розробки соціально-педагогічної технології формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади, а саме:

1. Формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади розглядаємо як мезорівень соціально-педагогічної діяльності, що спрямована на формування в молоді відповідальності за процес зачаття, народження, виховання та розвиток здорової дитини, яке базується на виробленні й удосконаленні когнітивної, емоційної та поведінкової складових батьківства, а також формування особистісної позиції щодо виконання соціальної ролі батьків і створення сприятливих умов гармонійного розвитку дитини в родині й здійснюється із використанням відповідних технологій.

2. Під змістом процесу формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади ми розуміємо безпосереднє формування в молоді ґрунтовних соціально-медичних, психолого-педагогічних та морально-правових знань щодо батьківства; вироблення ставлення до батьківства як до життєвої цінності, формування репродуктивних і батьківських

установок, усвідомленості батьківської ролі та визначення стилю сімейного виховання; формування високого рівня умінь і навичок з усвідомленого батьківства. Тобто всі ті складові, які можуть бути покладені в основу розв'язання базової проблеми – формування усвідомленого батьківства молоді як основи профілактики небажаної вагітності, соціального сирітства та жорстокого ставлення до дітей у сім'ї.

3. Метою процесу формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади є популяризація ідеї усвідомленого батьківства як неодмінної умови гармонійного фізичного, психічного, особистісного розвитку дитини в сім'ї, а також формування в молоді когнітивної, емоційної й операційної складових усвідомленого батьківства.

4. Базовою складовою механізму формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади є соціально-педагогічна технологія, що містить послідовні професійні комплексні соціально-педагогічні дії всіх суб'єктів територіальної громади, в основу яких покладено принцип поєднання просвітницької, соціально-педагогічної, соціально-психологічної, соціально-медичної та соціально-правової програм, що базуються на підготовці молоді до народження дитини, виховання дітей раннього віку, тобто на забезпеченні сприятливих умов для гармонійного розвитку дитини в сім'ї та формують усвідомлене ставлення до місії батьківства.

5. Провідними видами діяльності, які виступають системоутворюючим чинником процесу формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади, є соціально-просвітницька, соціально-профілактична та соціально-виховна робота, які є взаємозалежними і взаємодоповнюючими складовими соціально-педагогічної діяльності територіальної громади, що забезпечують досягнення основної мети формування усвідомленого батьківства молоді.

6. При розробці соціально-педагогічної технології формування усвідомленого батьківства молоді необхідно враховувати міжнародно-правові стандарти захисту молоді, сім'ї та дитинства, які викладені у відповідних міжнародних нормативно-правових актах та ратифіковані Україною й відображені у законодавстві держави.

7. Розробляючи соціально-педагогічну технологію формування усвідомленого батьківства молоді, ми повинні розуміти, що це не лише надання молоді соціально-педагогічних послуг з формування усвідомленого батьківства, але й сукупність заходів, які сприяють становленню у молодих людей цінності батьківства, виробленню навичок усвідомленого батьківства та підвищенню активності самої молоді як суб'єкта формування усвідомленого батьківства в територіальній громаді.

Такою в загальному вигляді є вихідна концепція розробки соціально-педагогічної технології формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади.

Для більш чіткого розуміння основної ідеї концепції нашого дослідження звернемо увагу на ключову складову процесу формування усвідомленого батьківства молоді – соціально-педагогічну технологію формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади.

Перш за все, визначимо теоретико-методологічне розуміння дефініції „технологія” та „соціально-педагогічна технологія”, їх класифікацію й визначення змістовної сутності в сучасній науці відповідно до близькості досліджуваної проблеми формування усвідомленого батьківства молоді. Після чого розробимо й обґрунтуємо соціально-педагогічну технологію формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади та її основних процедур.

Вивченню питання технологічного підходу в соціальній роботі, соціальній педагогіці і педагогічній діяльності приділяли увагу такі провідні вітчизняні та зарубіжні науковці, як: В. Беспалько, І. Бех, І. Зайнишев, І. Зверєва, А. Капська, Л. Кузнецова, Л. Мардахаєв, Л. Нікітіна, С. Харченко, Є. Холостова, М. Шакурова та ін.

Дотримуючись обраної нами логіки дослідження розглянемо сутність поняття „технологія”.

„Технологія (від гр. – мистецтво, майстерність, вміння навчання) – це система знань про способи та засоби обробки і якісного перетворення об'єкта” [4, с. 5].

Можна стверджувати, що для сучасного наукового знання сутність технології визначено за допомогою двох основних понять: *операція* та *процедура*, де *операція* – це конкретні дії, спрямовані на вирішення певного завдання, а *процедура* – це набір визначених необхідних дій. Зважаючи на це, трактуємо поняття „технологія” як спосіб реалізації людьми конкретного складного процесу шляхом розділення його на систему послідовних, взаємопов'язаних процедур та операцій, виконуваних почасти однозначно, що мають своїм завданням ефективне досягнення поставленої мети [6, с. 268].

У сучасному розумінні поняття „технології” значно розширилося, адже технологізація діяльності сучасної людини, розвитку й функціонування суспільства, всього соціального простору поставила питання про визначення сутності соціальних технологій як суспільного явища.

Вивченням питання соціальних технологій займалось чимало вчених (В. Афанасьєв, І. Зайнишев, О. Зайцев, М. Марков, Н. Стефанов, Є. Холостова та ін.), які дають визначення сутності цього соціального феномена з різних позицій.

Наприклад, В. Афанасьєв характеризує соціальні технології як „елемент механізму управління” та „засіб переводу абстрактної мови науки...на конкретну мову...досягнення поставленої мети”.

За Є. Холостовою, „соціальні технології – ...являють собою практику алгоритмічного застосування оптимальних способів зміни і регулювання соціальних відносин та процесів”.

І. Зайнишев характеризує соціальні технології, як систему знань про оптимальні способи перетворення та регулювання соціальних відносин і процесів у життєдіяльності людей, а також саму практику алгоритмічного застосування оптимальних способів перетворення та регулювання соціальних відносин і процесів.

Різновидом соціальних технологій є соціально-педагогічні технології, які є інтегративним різновидом соціальної й педагогічної технологій.

На думку А. Капської, соціально-педагогічна технологія – це способи взаємодії соціального педагога (соціального працівника) із клієнтом, що забезпечують його соціалізацію в наявних або спеціально створюваних умовах. Сутність соціально-педагогічної технології полягає в операціоналізації процесу надання послуг і соціально-педагогічної допомоги, створенні алгоритму взаємодії соціального педагога з клієнтом.

На нашу думку, найповніше основні змістовні характеристики поняття соціально-педагогічної технології розкриті в дослідженнях Л. Мардахаєва. Вчений стверджує, що соціально-педагогічна технологія – це один із визначених на підставі попереднього досвіду та обґрунтованих шляхів досягнення певної соціально-педагогічної мети. Вона може розглядатися: як обґрунтування (опис) етапів, методів та засобів соціально-педагогічної діяльності, що забезпечують досягнення певного результату; як доцільна, оптимальна послідовність діяльності, яка спрямована на досягнення певної соціально-педагогічної мети.

Соціально-педагогічні технології на рівні територіальної громади можна визначити як сукупність послідовних дій, форм, методів і прийомів, що застосовуються соціальними службами, окремими закладами соціального обслуговування, соціальними педагогами (працівниками) з метою підвищення рівня надання соціально-педагогічних послуг та забезпечення ефективності реалізації завдань соціального захисту населення.

Враховуючи це, основним завданням соціально-педагогічних технологій є оптимізація соціально-педагогічного результату через пошук (розробку) й реалізацію методів і методик цілеспрямованого та результативного соціального впливу.

Соціально-педагогічні технології належать до так званих людинознавчих і, на думку С. Харченка, мають певну специфіку, що відрізняє їх від „класичних” технологій [5]:

1. *Концептуальність*, тобто опір на певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне й інше обґрунтування;

2. *Системність*, тобто володіння всіма ознаками системи: логікою процесу, взаємозв'язком усіх його частин, цілісністю;

3. *Економічність*, оскільки її застосування дозволяє оптимізувати працю соціального педагога за рахунок створення резерву робочого часу.

4. *Відносна (часткова) алгоритмованість*. У соціально-педагогічних технологіях дуже обмежений принцип чіткого поопераційного, детального розподілу загального процесу діяльності на складові його частини, універсального для багатьох технологій. Там, де основним об'єктом є людина, процес діяльності неможливо „чисто” розбити на послідовний ряд операцій або алгоритмів, але все ж послідовність основних етапів і методів їх здійснення у багатьох випадках виділити доцільно.

5. *Корегованість діяльності*, тобто можливість постійного оперативного зворотного зв'язку в процесі його здійснення.

6. *Відтворюваність* соціально-педагогічної технології залежить від ступеня її алгоритмованості, це більшою мірою репродуковані технології запозичені соціальною педагогікою з інших галузей діяльності. Гарантованість досягнення цілей технології соціально-педагогічної діяльності досить відносна й не може бути окреслена однозначно. Особливістю соціально-педагогічних технологій є те, що ніякий технологічний підхід не гарантує стовідсоткової ефективності. Велика кількість чинників, що впливають на результат вирішуваної проблеми, яка розв'язується, які знов і знов відтворюються з кожним новим етапом розвитку суспільства.

Соціально-педагогічна технологія має характерні риси, серед яких: універсальність, конструктивність, результативність, оперативність, відносна простота, надійність, гнучкість [1, с. 295 – 296].

Соціально-педагогічні технології існують у двох основних формах: *по-перше*, у вигляді програм, що містять конкретні процедури й операції соціально-педагогічної діяльності і, *по-друге*, у вигляді самої діяльності, побудованої у відповідності з такими програмами.

Види й форми соціально-педагогічних технологій можна також розподілити на *екстренні* технології, спрямовані на виживання індивіда, та технології *безперервні*, або постійні, спрямовані на підтримку стабільності життєвих умов клієнта, профілактику можливих негативних відхилень [5].

Враховуючи вищенаведені визначення соціально-педагогічної технології та проаналізувавши існуючі класифікації технологій соціально-педагогічної діяльності, ми з'ясували, що *технології формування усвідомленого батьківства молоді* можна класифікувати як *безперервні, діяльнісні технології*.

Розглядаючи сутність соціально-педагогічних технологій на діяльнісному рівні, ми розуміємо її як сукупність прийомів, методів та впливів державних, суспільних і приватних організацій, фахівців та активістів, спрямованих на надання людям допомоги, підтримки, захисту. Діяльнісний підхід надає нам соціально-педагогічні технології як узагальнення накопичених і систематизованих теоретичних знань, досвіду, умінь та практики роботи суб'єктів соціально-педагогічної діяльності [3, с. 39]. У напрямі формування усвідомленого батьківства молоді *діяльнісні технології* спрямовані на підвищення ефективності формування усвідомленого батьківства в діяльності територіальної громади (оптимізацію соціально-педагогічної діяльності всіх суб'єктів територіальної громади щодо формування усвідомленого батьківства молоді) та покращення самодіяльності молодих людей щодо підвищення власної обізнаності щодо різних аспектів батьківства й розвитку навичок усвідомленого батьківства, підготовки до народження та виховання дітей, створення умов для гармонійного розвитку дитини в сім'ї, попередження феномена сімейного неблагополуччя, соціального сирітства, дитячої бездоглядності і безпритульності дітей.

Також *технології формування усвідомленого батьківства молоді* можна класифікувати як *групові* – які спрямовані на соціально-просвітницьку та соціально-виховну роботу з формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади; „*середовищні*” технології – що сприяють оздоровленню соціального середовища, у якому перебуває молодь, покращенню техніки профілактики проявів неусвідомленого батьківства – небажаної вагітності, соціального сирітства, жорстокого ставлення до дитини в сім'ї тощо.

Отже, класифікація соціально-педагогічних технологій базується на диференціації як спеціальних знань, способів, методів, які застосовують, так і об'єктів (явищ, процесів, груп людей, їхніх спільнот тощо), адже до кожного з них можна застосувати відповідні способи впливу з метою досягти їх оптимального функціонування, розвитку та вдосконалення [3, с. 36].

Спираючись на проведений нами аналіз наукових джерел щодо технологічного підходу, спробуємо визначити для себе, що ми розуміємо під соціально-педагогічною технологією формування усвідомленого батьківства молоді.

Соціально-педагогічна технологія формування усвідомленого батьківства молоді – це сукупність послідовних і координованих операцій та процедур, що використовують для досягнення мети та вирішення завдань із формування усвідомленого батьківства молоді, які спрямовані на вироблення й удосконалення в молоді когнітивної, емоційної та операційної складових батьківства, а також формування особистісної позиції молоді щодо виконання соціальної ролі батьків і створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дитини в сім'ї та попередження явища соціального сирітства, бездоглядності й безпритульності дітей.

За рівнем кваліфікації суб'єкта здійснення соціально-педагогічної діяльності соціально-педагогічні технології розподіляють на прості (доступні неспеціалістам), складні (які вимагають професійної кваліфікації фахівця певної галузі) та комплексні (що потребують кваліфікації фахівців різних галузей) технології [2].

Технологія формування усвідомленого батьківства молоді є комплексною технологією, оскільки ця соціально-педагогічна діяльність територіальної громади потребує залучення спеціалістів різних галузей: соціальних педагогів, медиків, соціальних працівників, педагогів, юристів тощо.

Отже, ми розуміємо **технологію формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади як своєрідний алгоритм послідовних дій (операцій, процедурних етапів, напрямів діяльності) суб'єктів територіальної громади щодо діагностики, планування й організації процесу формування усвідомленого батьківства молоді та оцінки результату цього процесу.**

Технологія формування усвідомленого батьківства молоді визначає мету й завдання соціально-педагогічної діяльності з формування усвідомленого батьківства молоді, можливі процедури цієї діяльності, її зміст в межах кожної з процедур, що можуть бути застосовані, та орієнтовний розподіл обов'язків між фахівцями, представниками різних суб'єктів територіальної громади, залученими до процесу формування усвідомленого батьківства молоді.

У нашому дослідженні запропонована технологія базується на тому, що формування усвідомленого батьківства молоді, перш за все, повинно здійснюватися з метою профілактики таких негативних явищ, як небажана вагітність, неповні сім'ї, соціальне сирітство та жорстоке ставлення до

дітей у сім'ї, що є прикладами поведінки, яка відхиляється від норми. Тому технологію формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади ми будемо розглядати в рамках *соціально-профілактичного напрямку*.

За О. Змановською, профілактика поведінки, яка відхиляється від норми, передбачає систему загальних та спеціальних заходів на різних рівнях соціальної організації: загальнодержавному, правовому, суспільному, економічному, медико-санітарному, педагогічному та соціально-психологічному, що повною мірою відповідає специфіці процесу формування усвідомленого батьківства молоді.

Низка наукових дослідників пропонує виділяти первинну, вторинну та третинну профілактику. На нашу думку, *первинна профілактика* спрямована на ліквідацію негативних чинників, що провокують прояви неусвідомленого батьківства, а також на підвищення стійкості особистості до впливу цих чинників, формування та закріплення когнітивної, мотиваційної й поведінкової складових батьківства.

Завдання *вторинної профілактики* – раннє виявлення та реабілітація молоді, яка проявляє навички неусвідомленого батьківства, робота з „групою ризику”, наприклад, з молоддю, у якої явно відсутня мотивація на збереження свого репродуктивного здоров'я, народження й виховання дітей у сім'ї або схильність до жорстокого ставлення до дітей, але без проявів такої поведінки зараз.

Третинна профілактика – вирішує такі спеціальні завдання, як лікування нервово-психічних порушень, які супроводжуються жорстоким, амбівалентним ставленням до дітей, а також може бути спрямована на попередження рецидивів у молоді з уже сформованим девіантним батьківством.

У межах нашого дослідження формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади буде здійснено в рамках первинної профілактики девіантного батьківства.

Таким чином, соціально-педагогічна технологія формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади є важливим практичним механізмом процесу формування усвідомленого батьківства молоді суб'єктами територіальної громади та виступає комплексним індивідуально орієнтованим інструментарієм формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади; а соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді може бути більш ефективною та результативною, якщо процес формування усвідомленого батьківства молоді представниками територіальної громади буде спиратися на цю соціально-педагогічну технологію в організаційному та методичному контексті. Подальшим завданням нашого наукового пошуку стане змістовна розробка зазначеної технології.

Список використаної літератури:

1. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / заг. ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
2. Соціальна педагогіка : теорія і технології : [підручник / за ред. І. Д. Зверєвої]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
3. Технологии социальной работы : [учебник для преподавателей, аспирантов и студентов / общ. ред. Е. И. Холостова]. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 400 с.
4. Технология социальной работы : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / под ред. И. Г. Зайнышева]. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
5. Харченко С. Я. Соціально-педагогічні технології : [навч.-метод. посіб. для студ. університету] / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 447 с.
6. Энциклопедия социальной работы : в 3-х т. – М. : Центр общечеловеческих ценностей, 1996. – Т. 2. – 435 с.